

Оцінювання економічного потенціалу аграрних підприємств в умовах воєнного стану

Стаття присвячена обґрунтуванню методичних підходів до оцінювання економічного потенціалу аграрних підприємств у період воєнного стану та повоєнного відновлення. З'ясовано, що в наукових публікаціях чітко не розмежовуються методичні підходи та методи підходів до оцінювання потенціалу підприємства. Водночас більшість науковців для оцінювання економічного потенціалу підприємства визнають три підходи: дохідний, порівняльний (ринковий) і витратний. Запропоновано класифікацію методів оцінювання потенціалу підприємства доповнити такими ознаками: відповідність відтворення факторів виробництва вимогам ринку; урахування часу, який береться до уваги під час оцінювання потенціалу; напрям оцінювання потенціалу. Установлено, що оптимальним є метод оцінювання величини економічного потенціалу підприємства на основі вартісної оцінки всіх його елементів. На деокупованих територіях доцільно величину потенціалу скорегувати на коефіцієнти, які враховують стан матеріально-технічного й ресурсного забезпечення товаровиробників. Для оцінювання ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства запропоновано за визначеними елементами систему основних показників і коефіцієнтів, на основі якої можна буде розрахувати інтегральний показник рівня ефективності реалізації потенціалу.

Ключові слова: економічний потенціал підприємства, елемент потенціалу, оцінка, оцінювання, управління, фінансова звітність.

Формулювання проблеми. В умовах глобалізаційних процесів, високої конкуренції, економічної та політичної нестабільності суб'єктам господарювання в Україні надзвичайно складно забезпечити ефективність своєї діяльності, фінансову стійкість і конкурентоспроможність. За останні роки воєнні дії, які призвели до руйнування матеріально-технічної бази, значного подорожчання виробничих ресурсів, порушення логістики, втрати ринків збуту, згортання інвестицій та зовнішнього фінансування та ін., ще більше ускладнили функціонування підприємств. Через війну більшість галузей національної економіки зазнали суттєвого падіння обсягів виробництва та втрат поточних і перспективних можливостей підприємств. Особливо актуальною є проблема збільшення виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств, основним завданням яких є забезпечення продовольчої безпеки країни. Для прийняття раціональних управлінських рішень за нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовища потрібно здійснювати оцінювання економічного потенціалу підприємств, що дасть змогу визначити реальні перспективи розвитку в умовах війни. Важливим для агротоваровиробників стає оцінювання не тільки величини потенціалу, а й ефективності його реалізації.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми оцінювання економічного потенціалу підприємств займалися такі вчені, як І. А. Ажаман [1], О. В. Балахонова [2], Ю. Ф. Гудзь [3-4], О. Ю. Ємельянов [5], Л. О. Жилінська [6], Н. В. Касьянова [7], Н. С. Краснокутська [8], С. В. Крупіна [9], О. М. Николук [10], Д. О. Онопрієнко [11], А. Ю. Погребняк [12], Н. О. Роскладка [13], А. Л. Сабадирьова [14], О. С. Хринюк [15] та ін. Однак, незважаючи на значні теоретико-методологічні напрацювання і численні праці із цієї проблематики, аналіз наукової літератури виявив відсутність єдиного підходу до розкриття сутності, порядку оцінювання величини та ефективності реалізації економічного потенціалу аграрних підприємств.

Метою статті є обґрунтування методичних підходів до оцінювання економічного потенціалу аграрних підприємств в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Основні результати дослідження. Аналіз літературних джерел показав, що в більшості наукових публікацій ідеться про оцінювання економічного потенціалу підприємства без уточнення того, що саме підлягає оцінюванню: вартість потенціалу чи ефективність реалізації потенціалу. До того ж оцінювання економічного потенціалу підприємства пропонують проводити в натуральному та вартісному вимірі [6, с. 56]. Уважаємо, що методологічно неправильно оцінювати економічний потенціал аграрного підприємства, за допомогою натуральних одиниць виміру обсягу економічних ресурсів, які воно використовує, а також для кількості продукції, робіт і послуг, що можуть бути реалізовані. Така позиція обумовлена тим, що ці два аспекти не можна узагальнювати, оскільки вони мають суттєві відмінності у формі, змісті та одиницях виміру. Крім того, застосування натуральних показників ускладнює оцінювання таких «особливих» елементів потенціалу, як трудові ресурси, технології, знання, менеджмент, інформація тощо. Тому кількість натуральних показників, що описують ці елементи, лише збільшується.

Підкреслимо, є безліч думок стосовно кількості й характеру показників, які пропонуються для оцінювання потенціалу підприємства. Деякі науковці вважають, що є єдиний інтегральний (синтетичний) показник. Багато вчених припускають, що економічний потенціал підприємства можна оцінювати, використовуючи спеціальні та загальний показники. Водночас обов'язковою умовою є зведення спеціальних показників до загального. Інші дослідники дотримуються думки щодо оцінювання потенціалу за допомогою всеосяжної системи показників, причому зведення їх до загального не є обов'язковим, оперуючи тим, що сконструйований на основі будь-яких принципів загальний синтетичний показник оцінки потенціалу та його елементів не може врахувати всі умови та сторони функціонування підприємства [3, с. 56; 6, с. 56]. На думку Д. О. Онопрієнка, величина економічного (сукупного) потенціалу підприємства може бути виражена очікуваним прибутком або ринковою вартістю підприємства [11, с. 33]. Деякі дослідники пропонують оцінювати потенціал економічного розвитку підприємств, використовуючи показник їхньої ринкової вартості [5, с. 20]. Зауважимо, вартість бізнесу підприємства найбільшою мірою характеризує потенціал підприємства (але не дорівнює величині потенціалу), а її збільшення в динаміці свідчить про ефективність управління. Потрібно також розуміти, що для оцінювання вартості бізнесу вимагається залучення професійних оцінювачів і застосування складних процедур визначення оцінки, що робить його неприйнятним у використанні в поточному управлінському процесі. Дехто з науковців стверджує, що оцінка економічного потенціалу підприємства повинна ґрунтуватися на визначенні потенційної доданої вартості продукції [3, с. 56]. О. С. Хринюк і Т. І. Гримашевич стверджують, що для визначення розміру виробничого потенціалу відомі декілька основних підходів: ресурсний, структурний, проблемно-орієнтований, результативний [15].

Утім, необхідно розробити такий метод оцінювання економічного потенціалу, який можна буде ефективно використовувати в управлінні підприємством і отримувати від нього позитивні результати. Аналіз наукової літератури показав, що безпосередньо оцінювання величини (обсягу) економічного потенціалу підприємства засновано на виділенні окремих його структурних компонентів, а оцінювання їх авторами [14, с. 84; 15; 16, с. 32-33] здійснюється по-різному. Водночас у наукових публікаціях чітко не розмежовуються методичні підходи та методи підходів до оцінювання потенціалу підприємства. Загальновідомо, що методологія оціночної діяльності поєднує три загальновизнані підходи, кожен з яких характеризується власними методами та прийомами: витратний (майновий), порівняльний (ринковий) і результативний (дохідний). Кожен з підходів характеризується власним методичним інструментарієм. Проводячи вибір необхідних методів для проведення процесу оцінювання, необхідно уявляти переваги й недоліки, характерні для кожного з них. Оцінюючи вартість

потенціалу підприємства, залежно від цілей оцінювання, шуканої вартості, поставлених умов, стану самого об'єкта й стану економічного середовища доцільно використовувати поєднання двох-трьох методів, найбільш доречних у конкретній ситуації, що дасть змогу одержати більш достовірний результат.

Більшість учених для оцінювання економічного потенціалу підприємства визнають три методичні підходи – дохідний, порівняльний (ринковий), витратний. Водночас у працях [1; 4, с. 72-74; 9, с. 728-730; 10, с. 211-212; 12, с. 52] виділено й інші підходи. Аналіз показав, що для забезпечення якісного рівня оцінювання економічного потенціалу підприємства більшість дослідників, вибираючи такі показники, спираються на інструментарій економічного аналізу. Звісно ж, що позиції вчених мають раціональну основу та право на існування. Тому, оцінюючи економічний потенціал конкретного підприємства, слід дотримуватися відповідного трактування цього поняття та враховувати специфіку галузі, в якій воно здійснює свою діяльність.

Велика кількість наявних у науковому доробку методичних підходів до оцінювання потенціалу підприємства спонукає до ранжування їх за різними ознаками [4, с. 71; 8, с. 142-143; 13]. Звичайно, класифікаційні ознаки методів оцінювання потенціалу підприємства, які представлені в літературних джерелах, поглиблюють методологічні засади його оцінювання. Однак будь-яку вартість необхідно розглядати з позицій колишніх, сучасних і майбутніх результатів, ураховуючи те, що розширене відтворення можливе тільки тоді, коли в грошовому еквіваленті отримані результати покривають понесені для досягнення їх витрати. Залежно від умов розв'язання конкретного практичного завдання вартість об'єкта визначають або на основі попередніх витрат на його створення, або враховуючи вартість сучасних чи майбутніх грошових потоків, що очікуються від його використання. Зазначимо, класифікація методів оцінювання може здійснюватися за різними критеріями, що залежать від типів зв'язків ресурсів, господарських процесів і досягнутих результатів. Важливою характеристикою має бути відповідність відтворення витрачених факторів виробництва умовам ринку. Для забезпечення відтворювальної діяльності товаровиробника можливі такі варіанти: результати (прибуток, збиток, соціальний ефект), витрати або сукупність результатів і витрат. Отже, можна виділити три групи методів оцінювання потенціалу підприємства: результатні – для інтенсивного типу відтворення; витратні – для простого відтворення; результатно-витратні – для екстенсивного типу відтворення. На нашу думку, важливою ознакою є також урахування часу, що береться до уваги під час оцінювання потенціалу. Якщо враховується тільки минулий час, то методи зараховуються до групи витратних; якщо тільки дійсний час – до порівняльних (ринкових); якщо до уваги береться тільки майбутній час – до групи результатних (дохідних). Крім того, у наукових публікаціях не приділено уваги такій ознаці, як напрям оцінювання потенціалу, але її врахування сприяє систематизації різноманітних методів підходів. В економічній літературі відсутня чітка диференціація методів, які пов'язані з оцінюванням величини економічного потенціалу підприємства та які характеризують ефективність його реалізації. Більшість зазначених методів оцінювання економічного потенціалу підприємства призначені для здійснення оцінювання ефективності реалізації (в літературі частіше – використання) економічного потенціалу. Поза увагою залишається оцінювання величини (обсягу) потенціалу підприємства.

Звичайно, найбільш коректно оцінювати економічний потенціал підприємства саме з позицій можливих майбутніх результатів діяльності. Для прогнозу грошових потоків чистих прибутків у такому разі необхідно буде спрогнозувати витрати й доходи. Але в умовах високого рівня невизначеності (пов'язаних, наприклад, з війною) зробити це надзвичайно складно. Тому оптимальним з огляду на простоту його застосування вважаємо є метод оцінювання величини економічного потенціалу підприємства на основі вартісної оцінки всіх складових

потенціалу. Такий підхід передбачає визначення вартості кожного з елементів економічного потенціалу, а потім – загальної вартості потенціалу. Маючи вартість кожного елемента економічного потенціалу аграрного підприємства, загальну його величину за звітний період можна розрахувати за формулою (1):

$$\Pi_{\text{ек}} = B_{\text{з.д.}} + B_{\text{о.ф.}} + B_{\text{б.а.}} + B_{\text{т.р.}} + B_{\text{м.р.}} + B_{\text{ф.а.}} + B_{\text{н.а.}}, \quad (1)$$

де: $\Pi_{\text{ек}}$ – вартісна величина економічного потенціалу аграрного підприємства;
 $B_{\text{з.д.}}$ – нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь;
 $B_{\text{о.ф.}}$ – середньорічна залишкова вартість основних засобів;
 $B_{\text{б.а.}}$ – середньорічна вартість довгострокових і поточних біологічних активів;
 $B_{\text{т.р.}}$ – витрати на оплату праці персоналу;
 $B_{\text{м.р.}}$ – вартість використаних матеріальних ресурсів;
 $B_{\text{ф.а.}}$ – середньорічна вартість фінансових активів;
 $B_{\text{н.а.}}$ – середньорічна залишкова вартість нематеріальних активів.

Як видно з формули (1), основою вартісної оцінки обсягу економічного потенціалу аграрного підприємства є визначення величини витрат на його створення шляхом мобілізації відповідних ресурсів. Вартісна величина економічного потенціалу підприємства за такого підходу не буде дорівнювати вартості бізнесу підприємства або розміру чистих активів, оскільки складовими оцінювання є тільки відповідні активи та витрати, а також нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь. Оцінка величини економічного потенціалу на певний момент часу буде статичною величиною, але порівняння досягнутого рівня за декілька звітних періодів (за можливості ще й з аналогічними параметрами конкурентів) дає змогу віднести її до динамічних показників, що може бути основою прийняття управлінських рішень щодо стратегічного управління потенціалом.

За такого авторського підходу загальна вартість економічного потенціалу підприємства безпосередньо не оцінюється. Вона дорівнює сумі вартостей усіх елементів, які входять до його складу. Вимірювання величини економічного потенціалу підприємства, що ґрунтується на оцінюванні вартості його елементів, на нашу думку, є найбільш уніфікованим і універсальним підходом, має практичну спрямованість і прагматичну користь, відрізняється простотою розрахунків, доступністю інформації (міститься в бухгалтерській та статистичній звітності), показує частку кожного елемента в сукупній вартості потенціалу та дає змогу більш об'єктивно визначати напрями оптимізації структури потенціалу та шляхи його подальшого нарощування.

Проте в умовах воєнного стану деструктивні чинники війни істотно ускладнили й продовжують ускладнювати життєдіяльність, виживання та розвиток усіх регіонів, територіальних громад і суб'єктів господарювання як в тилу, так і в зоні бойових дій, на прифронтовій та деокупованій територіях, що призводить до скорочення вітчизняного виробництва та потенціалу його суб'єктів. За наявності суттєвої невизначеності через воєнні дії та їхні наслідки (зокрема непридатність земельних угідь, виробничих будівель до використання, утрата бухгалтерських документів та ін.) оцінити величину потенціалу підприємства може стати надзвичайно складним завданням. Тому вартість економічного потенціалу доцільно скорегувати на відповідні корегувальні коефіцієнти, які враховують стан матеріально-технічного й ресурсного забезпечення та встановлюються експертним способом. Загальну логіку розрахунків у цьому разі можна передати формулою (2):

$$\Pi_{\text{ек.в.}} = \Sigma \Pi_{\text{ек.ж.}} \times k_j, \quad (2)$$

де: $\Pi_{\text{ек.в.}}$ – вартісна величина економічного потенціалу аграрного підприємства з урахуванням стану матеріально-технічного та ресурсного забезпечення в умовах воєнного часу;

$P_{ек\ j}$ – вартісна величина j -го елемента економічного потенціалу аграрного підприємства;

k_j – корегувальний коефіцієнт за j -м елементом економічного потенціалу аграрного підприємства (визначається за допомогою експертів).

Коефіцієнти корегування досить умовні та обмежуються експертною оцінкою. Наприклад, загальний стан основних засобів на підприємстві внаслідок воєнних дій на деокупованих територіях можна охарактеризувати за допомогою п'ятирівневої шкали градацій готовності їх до використання, граничні діапазони значень якої розраховані в пропорціях золотого перетину: критичний стан – практично не підлягають використанню і відновленню, викрадено (0,0-0,14); кризовий стан – мала ймовірність використання (0,14-0,38); задовільний стан – середня ймовірність використання (0,38-0,62); нормальний стан – велика ймовірність використання (0,62-0,86); високий стан – практично не зазнали руйнування (знищення) (0,86-1). Наявність золотих пропорцій (0,62 і 0,38) між елементами економічної системи є індикатором стійкості, стабільності та гармонії в системі.

Коефіцієнти корегування, пов'язані з непридатністю сільськогосподарських угідь до використання через забруднення шкідливими речовинами, снарядами, воєнною технікою, замінування тощо, такі: непридатна до використання площа становить 80-100% загальної площі – 0-0,14; непридатна площа становить 60-80% – 0,14-0,38; непридатна площа становить 40-60% – 0,38-0,62; непридатна до використання площа становить 10-40% – 0,62-0,86; практично придатна вся площа сільськогосподарських земель, зазнали забруднення до 10% загальної площі – 0,86-1.

Основою ж будь-якого методу оцінювання саме ефективності реалізації економічного потенціалу та окремих його елементів є показники. Складність і різноманітність характеристик різних аспектів ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства зумовлює наявність безлічі показників стану, динаміки, ефективності використання відповідних видів ресурсів (елементів потенціалу). Для оцінювання ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства скористаємося системою показників, представлених у табл. 1.

У табл. 1 представлено перелік показників ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства в розрізі його елементів, розрахунок яких ґрунтується на даних офіційної фінансової та статистичної звітності. До значущих віднесено показники, що дають змогу отримати найбільш істотну інформацію про стан та ефективність використання окремих структурних елементів потенціалу. Утім, слід дати окремі пояснення. Найбільш поширеними показниками для оцінювання ефективності нематеріальних активів, які сьогодні використовуються вітчизняними вченими, є їхня рентабельність (дохідність) та фондовіддача. Водночас прибуток (дохід від реалізації) за звітний період у розрахунок береться загалом по підприємству, оскільки в бухгалтерському обліку неможливо виокремити його величину від використання нематеріальних активів. Розрахунок зазначених показників показує, що вони характеризуються надзвичайно високими величинами, що пов'язано також і з низькою питомою вагою нематеріальних активів у вартості майна аграрних підприємств. Така ситуація частково пояснюється недосконалістю системи оцінювання та обліку об'єктів нематеріальних активів, що застосовується на практиці. Запровадження обов'язкового юридичного оформлення інтелектуальної власності перед визнанням нематеріальних активів у бухгалтерському обліку вітчизняних підприємств звужує коло об'єктів, які можна поставити на баланс. Це призводить до того, що суб'єкти господарювання, використовуючи на практиці невраховані нематеріальні активи (наприклад розроблене власними силами програмне забезпечення з бухгалтерського обліку), занижують їхню реальну вартість і зменшують свої можливості щодо капіталізації інтелектуальної

Таблиця 1

Система показників ефективності реалізації економічного потенціалу аграрного підприємства

Елемент потенціалу	Показники ефективності реалізації елемента потенціалу	Призначення показника	Розрахунок, нормативне значення
Сільсько-господарські угіддя	Виробництво валової продукції чи товарної продукції на 1 га с / г угідь	Характеризує рівень ефективності використання земельних угідь у сільському господарстві	Вартість валової продукції в постійних цінах чи товарної продукції в поточних цінах реалізації / Площа сільськогосподарських угідь. Позитивним є збільшення значення показника
	Бонітет ґрунту	Бонітет ґрунту – показник якості ґрунту, його продуктивності. Бонітування ґрунтів є важливою складовою земельного кадастру, економічної і грошової оцінки ґрунтів	Оцінювання ґрунтів проводять за об'єктивними властивостями та ознаками, які притаманні самим ґрунтам. Розрахунок балів бонітету здійснюється стосовно еталонних агропромислових груп ґрунтів, які мають найкращі властивості та найбільшу природну продуктивність, вибраних для кожної культури і прийнятих за 100 балів. Максимальний бал бонітету – 100
Основні засоби та інші необоротні матеріальні активи	Коефіцієнт зносу	Указує на рівень фізичного та морального зносу основних засобів. Коефіцієнт показує, яка частина вартості основних засобів перенесена на готову продукцію	Знос основних засобів (сума амортизації з початку корисного використання основних засобів) / Первісна вартість основних засобів. Рівень зносу вважають високим, якщо цей коефіцієнт > 0,5. Позитивним є зменшення значення показника
	Показник фондоозброєності	Характеризує ступінь технічної оснащеності праці	Середньорічна балансова вартість основних засобів / Середньооблікова чисельність працівників підприємства. Позитивним є збільшення значення показника
	Показник фондододатку за ВП (чистим доходом)	Характеризує ефективність використання основних засобів. Відображає суму чистого доходу, яка одержується однією гривнею вартості основних засобів	Вартість валової продукції в постійних цінах (Чистий дохід (виручка) від реалізації) / Середньорічна балансова вартість основних засобів. Позитивним є збільшення значення показника
	Показник фондозабезпеченості підприємства	Показник забезпечення підприємства основними засобами	Середньорічна балансова вартість основних засобів / Площа сільськогосподарських угідь. Позитивним є збільшення значення показника
	Показник рентабельності ОЗ	Характеризує ефективність використання основних засобів	Прибуток (збиток) / Середньорічна балансова вартість основних засобів. Позитивним є зростання значення показника

Продовження табл. 1

Біологічні активи тваринництва	Щільність тварин за поголів'ям великої рогатої худоби, овець та кіз – на 100 га сільськогосподарських угідь; за поголів'ям свиней – на 100 га ріллі; за поголів'ям птиці – на 100 га площі, з якої зібрано зернові культури	Характеризує рівень інтенсивності розвитку тваринництва	Чисельність певного виду тварин на кінець звітного року* / Відповідна площа на початок звітного року. Немає єдиного нормативного значення показника. Орієнтовно, щоб прогодувати одну корову, треба засіяти кормовими культурами від 1,5 до 2 га ріллі
	Виробництво продукції тваринництва на 100 га відповідних земельних угідь**	Характеризують рівень економічної ефективності розвитку галузі тваринництва	Обсяг виробництва окремих видів продукції тваринництва / Площа сільськогосподарських угідь. Позитивним є збільшення значення показника
Трудові ресурси	Річна продуктивність праці	Характеризує ефективність, результативність витрат праці	Вартість валової продукції в постійних цінах / Середньорічна чисельність працівників. Позитивним є збільшення значення показника
Матеріальні ресурси	Матеріаломісткість продукції	Є узагальненим показником ефективності використання матеріальних ресурсів	Матеріальні витрати / Вартість валової продукції в порівнянних цінах чи товарної продукції в поточних цінах реалізації. Позитивним є зменшення значення показника
Фінансові активи	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Вимірює здатність підприємства вчасно погасити свої короткострокові зобов'язання за допомогою високоліквідних активів	(Сума оборотних активів – Сума запасів) / Поточні зобов'язання. Норматив показника знаходиться в межах 0,5-1 і вище
	Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності)	Показує, яку частину своїх активів компанія здатна профінансувати завдяки власним фінансовим ресурсам	Власний капітал / Сума пасивів. Нормативне значення показника знаходиться в межах 0,4-0,6
	Коефіцієнт фінансової стійкості	Говорить про здатність компанії залишатися платоспроможною в довгостроковій перспективі	(Власний капітал + Довгострокові зобов'язання) / Сума пасивів. Нормативне значення знаходиться в межах 0,7-0,9

Продовження табл. 1

	Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	Показує ефективність використання активів підприємства для генерації прибутку	Чистий прибуток (Чистий збиток) / Середньорічна сума активів. Немає єдиного нормативного значення показника. Позитивним є збільшення значення показника
Нематеріальні активи	Показник фондовіддачі НА за чистим доходом	Характеризує ефективність використання НА	Чистий дохід (виручка) від реалізації / Середньорічна балансова вартість НА. Позитивним є збільшення значення показника
	Показник фондоозброєності НА	Узагальнений показник забезпечення підприємства НА	Середньорічна балансова НА / Середньооблікова кількість штатних працівників підприємства. Позитивним є збільшення значення показника
	Коефіцієнт рентабельності НА за чистим прибутком	Показує ефективність використання НА підприємства для генерації прибутку	Чистий прибуток (Чистий збиток) / Середньорічна балансова вартість НА. Немає єдиного нормативного значення показника. Позитивним є збільшення значення показника

Примітки: * – для розрахунку показника щільності птиці її переводять в умовне поголів'я (не враховують поголів'я молодяку птиці: курей – віком до 5 міс., качок – до 3 міс., гусей та індиків – до 6 міс.); ** – 1) на 100 га с / г угідь визначаються такі показники: вирощування худоби та птиці (у живій масі); реалізація на забій худоби та птиці (у живій та забійній масі); виробництво молока та вовни; 2) на 100 га ріллі: вирощування свиней у живій масі; реалізація на забій свиней (у живій та забійній масі); 3) на 100 га площі, з якої зібрано зернові культури, розраховується виробництво яєць.

Джерело: сформовано авторами.

власності порівняно із зарубіжними підприємствами. Вибір інших показників, які внесені до системи оцінювання ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства (табл. 1), обмежується відсутністю даних фінансової та статистичної звітності для розрахунку цих показників.

Для оцінювання ефективності економічного потенціалу підприємства використано широко систему показників, на основі якої можна розрахувати інтегральний показник рівня ефективності реалізації потенціалу. Таке комплексне оцінювання дає змогу розпочати здійснення розрахунків у розрізі елементів потенціалу підприємства, які характеризуються власними оціночними показниками та коефіцієнтами. Через можливу різноспрямованість таких показників є потреба приведення їх до порівняльного вигляду. Щоб усунути вплив інфляційної складової на відповідні показники, слід провести перерахунок деяких вартісних величин за середньорічним курсом гривні до 1 дол. США, який встановлюється НБУ. Для забезпечення порівнянності показників вартість валової аграрної продукції треба розрахувати за постійними цінами 2021 р.

Оцінимо ефективність економічного потенціалу підприємства «А», яке спеціалізується на вирощуванні зернових культур, насіння соняшника та виробництві молока (поголов'я ВРХ – понад 1800 гол., зокрема корів – 650 гол., площа сільськогосподарських угідь у 2023 р. – 3933 га) (табл. 2). Сукупність виробничо-технологічних, агроекологічних та інноваційно-інвестиційних можливостей аграрного підприємства приймаємо за його економічний потенціал.

Щоб привести запропоновані показники до порівняльного вигляду під час розрахунку індивідуальних показників оцінювання ефективності реалізації елементів потенціалу підприємства необхідно здійснити розрахунок зваженого значення показників з присвоєнням оцінки за вагомістю кожному показнику. Зважене значення кожного часткового показника в межах окремої складової

потенціалу підприємства визначається шляхом винайдення показника або коефіцієнта з найвищим рівнем, якому присвоюється значення 1, а інші порівнюють з ним шляхом ділення на цей показник. Але щодо таких показників, як, наприклад, коефіцієнт зносу, для якого позитивною вважається тенденція до зниження значення, то за базу порівняння приймається найменше значення показника.

Індивідуальний показник оцінювання ефективності реалізації окремого елемента економічного потенціалу (ЕПі) пропонуємо розраховувати за формулою (3):

$$EP_i = \sum_{i=1}^n \sum_{i=1}^n K_i \times B_i, \quad (3)$$

де: B_i – вагомість відповідного показника;

Таблиця 2

Оцінювання ефективності економічного потенціалу підприємства «А»

Показники	Ваго- мість	Роки			Зважене значення		
		2021	2022	2023	2021	2022	2023
Виробничо-технологічний потенціал							
Коефіцієнт зносу ОЗ	0,20	0,442	0,484	0,537	1	1,095	1,215
Фондоозброєність, тис. дол. США	0,15	22,563	22,626	19,825	0,997	1	0,876
Фондовіддача за ВП, тис. грн	0,30	2,391	2,141	2,804	0,853	0,764	1
Фондозабезпеченість, тис. дол. США	0,20	0,679	0,648	0,524	1	0,954	0,772
Коефіцієнт рентабельності ОЗ	0,15	0,781	0,014	0,123	1	0,018	0,157
Річна продуктивність праці, тис. грн	0,15	1472,503	1566,750	2032,990	0,724	0,771	1
Матеріаломісткість продукції	0,10	0,457	0,485	0,548	1	1,061	1,199
Показник фондовіддачі НА за чистим доходом	0,05	24,837	18,691	26,513	0,937	0,705	1
Показник фондоозброєності НА, тис. дол. США	0,05	1,894	1,737	1,551	1	0,917	0,819
Коефіцієнт рентабельності НА за чистим прибутком	0,05	9,302	0,186	1,574	1	0,020	0,169
Індивідуальний показник ефективності	x	x	x	x	0,926	0,808	0,897
Агроекологічний потенціал							
Виробництво валової продукції в постійних цінах на 1 га с / г угідь, тис. грн	0,50	44,339	44,867	53,757	0,825	0,835	1
Щільність ВРХ на 100 га с / г угідь	0,20	51,328	50,892	46,580	1	0,992	0,907
Виробництво молока на 100 га с / г угідь, ц	0,30	18,325	18,227	18,397	0,996	0,991	1
Індивідуальний показник ефективності	x	x	x	x	0,911	0,913	0,981
Інноваційно-інвестиційний потенціал							
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,30	1,627	1,695	1,293	0,960	1	0,763
Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності)	0,20	0,843	0,850	0,840	0,992	1	0,988
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,20	0,857	0,881	0,864	0,973	1	0,981
Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	0,30	0,245	0,005	0,040	1	0,020	0,163
Індивідуальний показник ефективності	x	x	x	x	0,981	0,706	0,672
Інтегральний показник ефективності	x	x	x	x	0,939	0,805	0,839

Джерело: розраховано авторами.

K_i – зважене значення показника в межах i -го елемента економічного потенціалу;

n – кількість елементів економічного потенціалу аграрного підприємства.

Загальний інтегральний показник рівня ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства (ЕП) розраховується за формулою середньої геометричної (4):

$$\overline{EP} = \sqrt[n]{EP_1 \times EP_2 \times EP_3 \times EP_n}, \quad (4)$$

де: $EP_1, EP_2, EP_3, \dots, EP_n$ – значення індивідуальних показників оцінки рівня ефективності реалізації відповідного елемента економічного потенціалу.

Позитивно вважається тенденція до збільшення значення інтегрального показника рівня ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства. Для оцінювання ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства пропонуємо п'ятирівневу шкалу градацій рівня ефективності: критичний рівень (0,0-0,14); кризовий рівень (0,14-0,38); задовільний рівень (0,38-0,62); нормальний рівень (0,62-0,86); високий рівень (0,86-1).

Розрахунки показали, що протягом 2021-2023 рр. ефективність реалізації економічного потенціалу підприємства «А» загалом була на належному високому рівні, про що свідчить варіація інтегрального показника від 0,805 до 0,939. Проте в динаміці очевидно є тенденція до його зниження з 0,939 у 2021 р. до 0,839 у 2023 р. (тобто на 0,1 п.). Середній темп спадання становить 5,4%. Очевидною також є значна різниця в ефективності використання різних ресурсів: виробничо-технологічний потенціал погіршив свою ефективність у 2022 р. на 0,118 п., а вже у 2023 р. збільшив порівняно з попереднім роком на 0,089 п. Ефективність реалізації агроекологічного потенціалу залишалася на високому рівні, постійно підвищувалася, індивідуальний показник ефективності досяг максимуму у 2023 р. – 0,981. Проте інноваційно-інвестиційний потенціал підприємства має стійку тенденцію до зниження ефективності – з 0,981 у 2021 р. до 0,672 у 2023 р. (тобто на 0,309 п., або на 31,5%). Оцінивши ефективність реалізації економічного потенціалу підприємства «А», можна констатувати, що через воєнні дії та відповідні деструктивні чинники підприємство в перший рік війни дещо втратило свої потенційні здатності та можливості, а вже в наступному році адаптувалося до реалій воєнного часу й покращило основні показники діяльності.

Висновки. Під оцінюванням економічного потенціалу підприємства розуміємо визначення величини певних економічних ресурсів, якими володіє і розпоряджається підприємство, та економічного результату ефективного використання їх. Оптимальним визнано метод оцінювання величини економічного потенціалу підприємства на основі вартісної оцінки всіх його елементів. На деокупованих територіях величину потенціалу доцільно скорегувати на відповідні корегувальні коефіцієнти, які враховують стан матеріально-технічного й ресурсного забезпечення товаровиробника та встановлюються експертним способом. Для оцінювання ефективності реалізації економічного потенціалу підприємства запропоновано систему основних показників і коефіцієнтів, на основі якої можна буде розрахувати інтегральний показник рівня ефективності його реалізації. Науково обґрунтована система показників оцінювання дасть змогу з максимальною точністю визначати результативність економічного потенціалу і приймати на цій основі раціональні управлінські рішення.

Перспективи подальших наукових розвідок по'язані з дослідженням стану системи управління економічним потенціалом аграрних підприємств.

Список використаних джерел

1. Ажаман І. А., Жидков О. І. Методичні підходи до оцінювання рівня розвитку економічного потенціалу сервісного підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.5>

2. Балахонова О. В. Узагальнення складових економічного потенціалу підприємства і механізм його розвитку. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*: зб. наук. пр. 2021. Т. 20. Вип. 2(48). С. 98-115. DOI: [https://doi.org/10.18524/2413-9998/2021.2\(48\).243683](https://doi.org/10.18524/2413-9998/2021.2(48).243683)
3. Гудзь Ю. Ф. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу переробних підприємств АПК. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Економіка і менеджмент*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 15. С. 52-57. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/15-2016/14.pdf>
4. Гудзь Ю. Ф. Методологічні основи оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства АПК. *Інтелект XXI*. 2016. № 6. С. 61-75. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2016/2016_6.pdf
5. Смельянов О. Ю., Петрушка Т. О., Лесик Л. І. Особливості оцінювання потенціалу економічного розвитку підприємств з використанням показника їх ринкової вартості. *АГОС. Мистецтво наукової думки*. 2020. № 10. С. 18-21. DOI: <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.004>
6. Жилінська Л. О. Основні підходи до оцінки економічного потенціалу підприємства. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 9-10. С. 53-56. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48331/16-Zhilinska.pdf?sequence=1>
7. Касьянова Н. В., Солоха Д. В., Морева В. В., Белякова О. В., Балакай О. Б. *Потенціал підприємства: формування та використання*: підручник. Донецьк: Цифрова типографія, 2012. 257 с. URL: <https://ea.donnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18071/1/потенциал%20підприємства%202012.pdf>
8. Краснокутська Н. С. *Управління потенціалом торговельного підприємства*: монографія. Харків: Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2012. 322 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/27811e22-7928-4aee-be0e-39b14856a88b/content>
9. Крупіна С. В., Велика О. С. Оцінка виробничого потенціалу підприємства. *Сучасний рух науки*: тези доп. IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 6-7 грудня 2018 р. Дніпро, 2018. С. 727-731. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/20a18e16-2a3e-4feb-8c22-9d6f4472bea4/content>
10. Николок О. М., Мартинчук І. В. Методика оцінювання ресурсного потенціалу інноваційно орієнтованих сільськогосподарських підприємств. *Проблеми економіки*. 2018. № 1(35). С. 207-213. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-1_0-pages-207_213.pdf
11. Онопрієнко Д. О. Теоретичні підходи до розвитку потенціалу підприємства в умовах циркулярної економіки. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 5(72). С. 30-38. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/72-5>
12. Погребняк А. Ю., Кліщ К. А. Інтеграція наукових підходів до оцінювання управління ефективністю використання виробничого потенціалу підприємства з метою підвищення його економічної безпеки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*: зб. наук. пр. 2023. № 25. С. 49-53. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.25.2023.278601>
13. Роскладка Н. О., Вівсюк І. О. Методичні підходи до оцінювання економічного потенціалу підприємства готельного господарства. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-19>
14. Сабадирьова А. Л., Бабій О. М., Куклінова Т. В., Салавеліс Д. Є. *Потенціал і розвиток підприємства*: навч. посіб. Одеса: ОНЕУ, 2013. 343 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147035700.pdf>
15. Хринюк О. С., Гримашевич Т. І. Оцінка ефективності використання виробничого потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/43.pdf
16. *Конспект лекцій з дисципліни «Потенціал і розвиток підприємства»*. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2014. 62 с. URL: https://ep.nmu.org.ua/ua/files/КОНСПЕКТ_ЛЕКЦ_Потенциал_днев.pdf

References

1. Azhaman, I. A., & Zhydkov, O. I. (2019). Metodichni pidkhody do otsinyuvannya rivnya rozvytku ekonomichnoho potentsialu servisnoho pidpryyemstva [Methodical approaches to assessing the level of development of the economic potential of a service enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.5> [in Ukrainian].
2. Balahonova, O. V. (2021). Uzahal'nennya skladovykh ekonomichnoho potentsialu pidpryyemstva i mekhanizmy yoho rozvytku [Generalization of the components of the economic potential of an enterprise and the mechanism of its development]. In *Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya [Market economy: modern management theory and practice]*: Vol. 20(2) (pp. 98-115). DOI: [https://doi.org/10.18524/2413-9998/2021.2\(48\).243683](https://doi.org/10.18524/2413-9998/2021.2(48).243683) [in Ukrainian].
3. Gudzy, Yu. F. (2016). Metodichni pidkhody do otsinky ekonomichnoho potentsialu pererobnykh pidpryyemstv APK [Methodological approaches to assessing the economic potential processing enterprises of Agrarian and Industrial Complex]. In *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management]*: Vol. 15 (pp. 52-57). Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/15-2016/14.pdf> [in Ukrainian].

4. Gudzy, Yu. F. (2016). Metodolohichni osnovy otsynuyannya ekonomichnoho potentsialu pererobnoho pidpryyemstva APK [Methodological bases to evaluation the economic potential processing enterprises of Agrarian and Industrial Complex]. *Intellect XXI – Intellect XXI*, 6, 61-75. Retrieved from http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2016/2016_6/6.pdf [in Ukrainian].
5. Yemelyanov, O. Yu., Petrushka, T. O., & Lesyk, L. I. (2020). Osoblyvosti otsynuyannya potentsialu ekonomichnoho rozvytku pidpryyemstv z vykorystanniam pokaznyka yikh rynkovoyi vartosti [Features of assessing the potential of economic development of enterprises using the indicator of their market value]. *АГОГОΣ. Mystetstvo naukovoï dumky – АГОГОΣ. The art of scientific mind*, 10, 18-21. DOI: <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.004> [in Ukrainian].
6. Zhylinska, L. O. (2012). Osnovni pidkhody do otsinky ekonomichnoho potentsialu pidpryyemstva [Main approaches to estimation of economic potential of enterprise] *Ekonomichnyy chasopys-XXI – Economic Journal-XXI*, 9-10, 53-56. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48331/16-Zhilinska.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
7. Kasyanova, N. V., Solokha, D. V., Moreva, V. V., Byelyakova, O. V., & Balakay, O. B. (2012). *Potentsial pidpryyemstva: formuvannya ta vykorystannya [Enterprise potential: formation and use]*. Textbook. Donetsk: Digital typography. Retrieved from <https://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/18071/1/потенциал%20підручник%202012.pdf> [in Ukrainian].
8. Krasnokutskaya, N. S. (2012). *Upravlinnya potentsialom torhovel'noho pidpryyemstva [Management of the potential of a trading enterprise]*. Kharkiv: Kharkiv State University of Food and Trade. Retrieved from <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/27811e22-7928-4aee-be0e-39b14856a88b/content> [in Ukrainian].
9. Krupina, S. V., Velika, O. S. (2018). Otsinka vyrobnychoho potentsialu pidpryyemstva [Assessment of the production potential of the enterprise]. In *Suchasnyy rukh nauky [Modern movement of science]*: Abstracts of the reports of the IV international scientific and practical internet conference, Dec 6-7, 2018, Dnipro (pp. 727-731). Dnipro. Retrieved from <https://card-file.ontu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/20a18e16-2a3e-4feb-8c22-9d6f4472bea4/content> [in Ukrainian].
10. Nykolyuk, O. M., Martynchuk, I. V. (2018). Metodyka otsynuyannya resursnoho potentsialu innovatsiyno oriyentovanykh sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [A Methodology for Assessing Resource Potential of Innovation-Oriented Agricultural Enterprises]. *Problemy ekonomiky – The problems of economy*, 1(35), 207-213. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-1_0-pages-207_213.pdf [in Ukrainian].
11. Onopriyenko, D. O. (2023). Teoretychni pidkhody do rozvytku potentsialu pidpryyemstva v umovakh tsyrkulyarnoyi ekonomiky [Theoretical approaches to the development of enterprise potential in circular economy]. In *Naukovi pratsi Mizhrehional'noyi akademiyi upravlinnya personalom. Ekonomichni nauky [Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences]*: Vol. 5(72) (pp. 30-38). DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/72-5> [in Ukrainian].
12. Pohrebnyak, A. Yu., & Klishch, K. A. (2023). Intehratsiya naukovykh pidkhodiv do otsynuyannya upravlinnya efektyvnistyu vykorystannya vyrobnychoho potentsialu pidpryyemstva z metoyu pidvyshchennya yoho ekonomichnoyi bezpeky [Integration of scientific approaches to the management assessment of the efficiency of using the production potential of the enterprise with the purpose of increasing its economic security]. In *Ekonomichnyy visnyk NTUU «Kyivskiy lyuy politekhnychnyy instytut» [Economic bulletin of National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»]*: Vol. 25 (pp. 49-53). DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.25.2023.278601> [in Ukrainian].
13. Roskladka, N. O., & Vivsyuk, I. O. (2021). Metodychni pidkhody do otsynuyannya ekonomichnoho potentsialu pidpryyemstva hotel'noho hospodarstva [Methodical approaches to the assessment of the economic potential of the hotel establishment enterprise]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-19> [in Ukrainian].
14. Sabadyrova, A. L., Babiy, O. M., Kuklinova, T. V., & Salavelis, D. Ye. (2013). *Potentsial i rozvytok pidpryyemstva [Potential and development of the enterprise]*: Tutorial. Odesa: Odesa National Economic University. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/147035700.pdf> [in Ukrainian].
15. Khrynyuk, O. S., & Hrymashevych, T. I. (2018). Otsinka efektyvnosti vykorystannya vyrobnychoho potentsialu pidpryyemstva [Evaluation of efficiency of use of production potential of enterprise]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 4. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/43.pdf [in Ukrainian].
16. *Konspekt lektsiy z dysytsyliny «Potentsial i rozvytok pidpryyemstva» [Lecture notes on the discipline «Enterprise Potential and Development»]* (2014). Dnipropetrovsk: National Mining University. Retrieved from https://ep.nmu.org.ua/ua/files/КОНСПЕКТ_ЛЕКЦ_Потенциал_днев.pdf [in Ukrainian].

Marenych T. H., Smihunova O. V., Khalin S. V., Kalchenko M. M. Assessment of the economic potential of agricultural enterprises in the conditions of martial law

In the context of globalization, high competition, economic and political instability, it is extremely difficult for businesses in Ukraine to ensure the efficiency of their activities, financial stability, and competitiveness. In recent years, military actions have led to the destruction of the material and technical base, a significant increase in the cost of

production resources, disruption of logistics, loss of sales markets, a decline in investment and external financing, etc., which has further complicated the functioning of enterprises. As a result of the war, most sectors of the national economy have experienced a significant decline in production and losses of current and future opportunities for enterprises. Particularly relevant is the problem of increasing the production and sale of agricultural products and improving the efficiency of agricultural enterprises, whose main task is to ensure the country's food security. The purpose of this article is to justify methodological approaches to assessing the economic potential of agricultural enterprises during wartime and post-war recovery. The article is devoted to substantiating methodological approaches to assessing the economic potential of agricultural enterprises during wartime and post-war recovery. It has been found that scientific publications do not clearly distinguish between methodological approaches and methods for assessing the potential of an enterprise. At the same time, most scientists recognize three approaches to assessing the economic potential of an enterprise: income, comparative (market), and cost. It is proposed to supplement the classification of methods for assessing the potential of an enterprise with the following characteristics: compliance of the reproduction of production factors with market requirements; consideration of the time taken into account when assessing potential; direction of potential assessment. It has been established that the most optimal method for assessing the economic potential of an enterprise is based on the value assessment of all its elements. In de-occupied territories, it is advisable to adjust the potential value by appropriate correction factors that take into account the state of material, technical, and resource support of commodity producers. To assess the effectiveness of the implementation of an enterprise's economic potential, a system of key indicators and coefficients has been proposed for specific elements, on the basis of which it will be possible to calculate an integrated indicator of the level of effectiveness of potential implementation.

Keywords: economic potential of an enterprise, element of potential, assessment, evaluation, management, financial reporting.

Маренич Тетяна Григорівна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій в тваринництві Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України (e-mail: thmarenych2020@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3162-7394>).

Marenych Tetyana Hryhorivna – Doctor of Economics, Professor – Chief Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Смігунова Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, вчений секретар Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України (e-mail: elenasmigunova@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9660-3361>).

Smihunova Olena Viktorivna – Ph.D. (Econ.), Associate Professor, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Халін Станіслав Васильович – кандидат економічних наук, директор Українського науково-дослідного інституту прогнозування та випробовування техніки і технологій для сільськогосподарського виробництва імені Леоніда Позорілого (e-mail: ndi@ndipvt.com.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7510-5056>).

Khalin Stanislav Vasylyovych – Ph.D. (Econ.), Director of the Leonid Pohorilyi Ukrainian Research Institute for Forecasting and Testing of Equipment and Technologies for Agricultural Production.

Кальченко Микола Миколайович – кандидат економічних наук, докторант Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України (e-mail: jobua888@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2977-5049>).

Kalchenko Mykola Mykolayovych – Ph.D. (Econ.), Doctoral Postgraduate of the Institute of Livestock Farming of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Надійшло 01.02.2025 р.